

Александра В. Чебашек Нешковић¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ORCID 0009-0000-4835-6696

ПОЕТИЧКО-СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТИ ПРИРОДЕ, КЕСТЕНА И МИРИСА У ЗБИРЦИ ПРИЧА РАНИ ЈАДИ ДАНИЛА КИША²

Примарни циљ овог рада јесте преиспитивање тематско-мотивских и симболичких аспеката природе, с посебним освртом на мотив кестена у збирци прича *Рани јади* Данила Киша. Симболика кестена се јавља у разноликим формама: као мирис цвета дивљег кестена, као Улица дивљих кестенова, као дрворед, као породични дом у некадашњој улици кестења. Та метафоричка мрежа чини кестен не само ботаничким симболом природе, већ и носиоцем сећања, емотивне меморије и изгубљеног идиличног света детињства.

Иницијално трагање одраслог Андреаса (Андија) Сама за остацима прошлости кроз било какав траг „кестењег“, постаје истовремено потрага за временом, простором и идентитетом. Тај мотив се трансформише у онтолошко трагање за изгубљеним рајем, за смислом, за миром који више не постоји у стварности у којој Анди сада живи. Симболика кестена је, стога, уско повезана са четири кључна ентитета: природом, временом (прошлошћу и садашњошћу), породицом и идентитетом. Поред кестена, рад се бави и широм представом природе, која у Кишовој приповедној поетици није тек позадина догађања, већ простор интимног искуства и чулне перцепције. Посебно је наглашена улога чула мириса, које у сећањима младића Андија добија снажну емотивну и симболичку функцију. Природа се приказује као уточиште од стварности обележене ратом, сиромаштвом, губитком оца и нестајањем безбрижности.

Кључне речи: кестен, мирис, природа, *Рани јади*, Данило Киш

УВОД

Контексти проучавања збирке прича *Рани јади* Данила Киша, а која представља формално прву³ књигу *Породичног циклуса*⁴, изразито су варирали у српској књижевној критици у прошлим деценијама.

1 aleksandra.cebsek@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/ 200198).

3 Хронолошки, роман *Башиша, ђејео* (1965) објављен је пре *Раних јада* (1969), али је пишчева жеља била да редослед *Породичног циклуса* буде управо овакав (уп. Киш 1990: 215).

4 Три романа, *Рани јади*, *Башиша, пепео* и *Пешичаник*, Данило Киш некада је сматрао „породичним циклусом“ да би се „под дејством разорне ироније назив променио, опет пишчевом вољом, у *Породични циркус*“ (Павловић 2016: 32).

Научно премеравање овог књижевног дела неретко је вођено Кишовим додатком наслову „за децу и осетљиве”, те се и сам процес научне археологије кишовског манира према овој књизи односио као према „основној”, детињој, невиној, чистој прози унутар које се могу – али и не морају – препознати темељи књижевне имагинације на основу којих ће настати остале књиге породичне трилогије – *Башиша*, *Џејео* и *Пешчаник*. То да се и не морају препознати суптилни мотиви потоње кишовске поетике апсолутно је легитимно за читаоца коме се ова збирка прича не чини ништа више но као разбидрига, исповест једног дечака, скуп насумичних прича или пак као дечија литература. За другачију врсту читаоца, самосвеснијег, критичнијег, оштријег и знатичељнијег, читавање и читавање *Раних јага* игра изузетну улогу у конституисању не само тематско-мотивског оквира Кишовог опуса, већ и процеса изградње приповедачког апарата који завршетком *Породичног циклуса* у односу на овај његов почетак доживљава изузетну надградњу. *Рани јаги* су права мала ризница – поетике, мотива, симбола. Из те ризнице, крајње специфична јесте симболика и поетика природе која у наративу постоји као независна и жељена реалност Андреаса Сама. О овом феномену одвећ је писано у српској књижевној критици, те о слици и симболици зреле руже, као и о трагању за мирисом цвећа и градацијском развијању мотива руже која доспева до метапоетске функције писао Јован Делић (в. 2016: 15–39) у раду „Данило Киш и Антоан де Сент-Егзипери”. Нарочиту пажњу природи и мирисима у контексту *Раних јага*, Делић је посветио и у својим двома студијама о Данилу Кишу⁵ где ће истаћи како су *Рани јаги*, између осталог, књига посвећена мирисима (уп. Делић 1997: 74). Са друге стране, овим аспектом проучавања, поетиком мириса, бавио се и Петар Пијановић (в. 1992: 84–90).

ДОГАЂАЈНОСТ ПРИРОДЕ И КЊИЖЕВНОСТ

Ако природа представља „вишедимензионални, отворени, бесконачни скуп догађаја” (Кајтез 2021: 20), управо та ванвременска, специфична, динамична догађајност од ње твори феномен подложен аналитичком раслојавању кроз различите перспективе. Као непобитни ентитет целине света, природа представља никад прекинуту везу између човека (бића) и ствари (света), те се догађајност природе кумулативно, односно непрестано одвија у корелацији између човека и ње саме. Њена постојаност детерминисана је постојаношћу човека – и обратно. Одређење устројства природе карактерише динамизам и кретање елемената у природи, уз приметност интезитета бујања природе као и њеног циклуса живота и смрти. Идилична хармоничност, динамичност и генеричка функционалност јесу њене основне особине, али

5 Реч је о следећим студијама: Јован Делић, *Кроз црозу Данила Киша*, 1997, Београд: БИГЗ; Јован Делић, *Књижевни ђолеги Данила Киша*, 1995, Београд: Просвета.

природа своју присутност исказује и кроз другачија обличја – дивљину, силину, неприродност непогода, итд. Оно есенцијално природи – патворено из материје и енергије – испуњава домен физичког света својим богатствима пружајући себе човеку на најразличитије начине и кроз најразнородније облике.

Сагледано у најширем смислу, у контексту тумачења поетика природе у оквирима књижевности, нужно је истаћи како владају различите духовне вере које почивају на разноликим окружењима и културама заједница и цивилизација. Тако су, на пример, многе биљке повезане са јеврејском културом и често се користе о празницима, као и у верским церемонијама као преносиоци значења или представљања прича. Постоји „седам врста” биљака или *shivat haminim* које су сматране посебним производима земље Израел јер су управо оне биле неке од првих припитомљених биљака на Блиском истоку. Ове врсте сматране су симболом Божје љубави: пшеница, јечам, грожђе, смокве, нар, маслине и урме⁶. На пример, постоји веровање према ком нар садржи тачно 613 семенки које симболизују исто толико светих обавеза јеврејског народа, а које чине основу традиционалне јеврејске праксе. Са друге стране, маслина симболизује мир, како се и препознаје у причи о Нојевој барци када се голуб враћа носећи маслинову гранчицу како би га обавестио о крају олује⁷. Заједништво природе, културе, али и вере огледа се и у томе што су „[с]вих седам врста [...] интегрисане у три важна јеврејска празника. Један од њих је *Tu B'Shvat* [orig.] који слави еколошку свест и означава „Нову годину дрвећа”; на овај дан се сади дрвеће у част прославе”⁸. Тако је на основу оваког или сличног становишта могуће развити елаборацију симболике одређених биљака у делима писаца јеврејског порекла или пак писаца који су се бавили јеврејском тематиком са фокусом, на пример, на онтолошки квалитет у односу на уобичајену стварност. Али то је само једна могућа страна тумачења поетике природе – да кажемо, јеврејска. У циљу предупређења било каквих погрешних алузија, никако није реч о томе да постоји „јеврејска страна” тумачења природе код Киша, нити да се Киш сврстава у јеврејске писце, што је категорички одбијао говорећи за себе како је он југословенски писац⁹ (уп. Палавестра 1998: 202), већ да је контекстуално тумачење репрезентација природе извесно могуће ослањањем на јеврејску симбологију биља, природе, мириса итд. Разлог таквог могућег поимања књиге, односно, призивања јеврејства, јесте потка *Раних јага* – неколицине прича испричаних из дечијег и на основу дечијег искуства (уп. Мајсторовић 2021: 258, 259) – а која почива на породично-историјским сећањима на детињство у коме су оца, Јеврејина, силом прилика одвели

6 уп. <https://www.uvm.edu/cals/plantbiology/symbolism-and-plants>, приступљено 8. 4. 2025.

7 уп. <https://www.uvm.edu/cals/plantbiology/symbolism-and-plants>, приступљено 8. 4. 2025.

8 уп. <https://www.uvm.edu/cals/plantbiology/symbolism-and-plants>, приступљено 8. 4. 2025.

9 Киш је streпо од ризика да „придев (јеврејски) не однесе превагу над именицом (писац)” (Павловић 2016: 17).

у Аушвиц. Потенцијална јеврејска перспектива тумачења природе не би била толико нетачна или пак неисправна колико би била сужена, будући да поетички аспекти природе у књижевности подлежу специфичној слободи посматрача који резонује, оживљава, гледа, мирише, дише природу ван било каквих референтних оквира, поетичких интенција или културолошких предиспозиција. Другим речима, посматрач (јунак, књижевни лик) у књижевном делу перципира природу као такву одједном, нагло, из делова, у целини, у траговима ослањајући се само и искључиво на сопствена чула неоптерећена религијским, магијским или пак другачијим симболичким аспектима. Тако је бар у случају Кишовог јунака, дечака Андреаса Сама.

Такав посматрач природе у књижевности прецизније се може описати на следећи начин:

„[К]ада посматра неки предео удубуљујући се духовно у њега, [...] не дефинише природу ни као свеукупност стварног, делимично опаженог света, нити као битно својство (природа нечег) неке дате реалности: без икаквог двоумљења рећи ћемо да његово поимање природе почива, пре свега, на опажањима” (Пасрон 1979: 16).

Дакле, Андреас Сам је „опажалац”, саживљени пријатељ природе који у њој распознаје (можда једину) позитивну страну живота и живљења. За њега, „природа, с оним што је у њој променљиво, потенцијално и неизрециво, представља [...] подручје чулног квалитета, који он доживљава као опажању доступан квалитет” (Пасрон 1979: 16). Речено ће бити видљиво на основу наративних репрезентација забележених оком Андреаса Сама који скоро фотографским погледом обухвата пејзаже и кутке природе затечене у процесу сопственог бујања међу којима се нарочито истичу одређене врсте биљака, дрвећа, цвећа или пак мириса.

У оној мери у којој се реалност уметничког света поиграва са симболичким везама унутар књижевног текста, креира се специфична стварност књижевног дела. Ту стварност обликује његов посматрач – његов књижевни јунак. Управо на основу такве постојане стварности Кишове збирке *Рани јаги* биће извучени симболички аспекти природе – дрвећа, цвећа и мириса – који својим посебним устројством унутар наратива обогаћују причу као такву чинећи да се разумевање исте одвија у непрестаној корелацији, симбиози и двосмерном путу између наратива, јунака и природе, односно, између приче, симболике и конкретног облика природе.

ПОЕТИЧКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ПРИРОДЕ У РАНИМ ЈАДИМА

Присећајући се свог некадашњег живота и детињства, аутор *Раних јага*, Данило Киш најпре ће истаћи:

„Прве чулне импресије мог детињства потичу из Новог Сада, који се налази неких сто километара јужније од Суботице, низ Дунав. Мириси, укуси, боје. Мирис кестеновог цвета, руже у вази, камилице, машинског уља у механизму шиваће машине [...] Боје кестеновог листа: тамнозелена лица и бледозелена наличја, ватромет калейдоскопа, преливи дуге у кликерима-стакленцима, руј већења, небеско плаветнило, белина облака, прљавожуто кућних фасада” (Киш 2007: 11).

Поетика природе збирке прича *Рани јади* управо је садржана у претходним реченицама, односно све чега се писац истински присећа у вези са својим детињством, представља саставни део приповедања о природи од стране дечака Андреаса Сама. Све те (чулне) импресије Данила Киша, чине се својственим и импресијама Андија.

Ране јаде отвара метафорична прича о погубности кестенових плодова, односно о смрти. Тако ће једног ветровитог дана, попадало кестење сакупљати дечак Анди посматрајући увис неопале плодове обложене шиљатим љуштурама. Најједном, неубрано кестење постаће потенцијална опасност по живот, јер шта ако насумичним убодом потекне и истовремено се затрује крв, те наступи смрт? „Онда деца умиру. Ставе их у мале позлаћене сандуке и носе их на гробље, међу руже” (Киш 2021: 5). Тако су уводни редови *Раних јада* посвећени представама јесени и догађаја из природе са фокусом на процес опадања дивљих кестенова са дрвета чије би последице могле бити кобне. Постепено, „мотив дивљих кестенова се разбија по музичким принципима као лајт-мотив и доводи се у паралелан однос са судбином породице, односно наговјештава тему прогона, јеврејства, искоријењења” (Делић 1997: 82). Из уводног, детињег посматрања кестења, нарација наредне приче се усмерава ка одраслом Андију који повратком у улицу где се налазио некадашњи породични дом, очекује постојање разгранатих дрвореда и улице кестења. У причи „Улица дивљих кестенова” приповедач је одрастао човек, што указује да има две душе и најмање две перспективе: једну – одраслог човека који према свом детињству има или може имати неку дистанцу и другу, дечију која понире из сећања (уп. Делић 1997: 75).

Специфична наглашеност како то није сасвим обичан, већ дивљи кестен, има своју поетичку функцију. У вези са дивљином кестена, његовој естетичности, упечатљивости и симбологији нарочито доприноси следеће виђење:

„Објекат сингуларне (јединствене, егзотичне) перцепције „дивљи” је утолико што излази изван оквира културолошког, симболошког, језичког реферисања, а својом ирегуларношћу посведочава надмоћ и (метафизичку) надприсутност (дакле свеприсутност) лепоте као ентитета по себи. И код Киша живи цвет може бити дивљи цвет посматран у духу Кантове теорије (природно) егзотичног и у духу Кишове „теорије” о онтолошкој (естетској, етичкој, трансцендентној) вредности (такозваних) баналних

(„незанимљивих”, „дивљих”) егзистенција којом се потврђује и вредност и смисао књижевности, читања, писања” (Радовановић, Николић 2022: 132).

Стога се може сумирати закључак према ком поетика кестења код Данила Киша превазилази чисто узгредну, наративну употребу, већ својим (мета)физичким доменом и истом таквом појавношћу, дивље кестење – а самим тим и дрвореди, Бемова улица и некадашња кућа – сведоче (о) једном симболичко-онтолошком утемељењу кључног књижевног мотива ове књиге. Тиме се потврђује теза према којој мирис дивљег кестеновог цвета у *Раним јадима* – али не само мирис, већ и кестење као дрво, биљка и плод природе – представљају „евокативно-симболистички знак” (уп. Николић, Радовановић 2022: 130) наратива. Кестен узнемирује с(а)вест књижевног јунака који се услед проблематичности, односно сумњичавости према сопственом сећању налази „између психолошке евокације прошлости и наговештене могуће „евокације” посредством реконструкције и интерпретације трагова прошлости” (Бошковић 2004: 39). Дакле, симболичка преплетеност мотива кестења у виду његове дивљине, снаге мириса, постојања дрвореда као и улице, представљају круцијални поетичко-симболички оквир овог књижевног дела који повезује, подразумева и обједињује породицу Сам, прошлост, садашњост, природу и пролазност.

Да је заиста тако, јасно је и из приче „Улица дивљих кестенова” у којој се трагање за некадашњим домом и некадашњом улицом симболичног назива надовезује на трагање за дрворедима кестенова. Према предању, кестен је симбол предвиђања (уп. Шевалије, Гербран 1987: 287), али и сигурности и заштите¹⁰, док се „у књижевности кестен често користи да симболизује проток времена, циклус живота и неизбежност промена”¹¹. Такође:

„Стабло кестена, познато по својим широким листовима и јестивим орашастим плодовима, често се повезује са снагом и издржљивошћу због своје робусне природе и дугог животног века. У библијска времена, дрвеће је имало значајно симболичко значење, често представљајући живот, просперитет и божански благослов.”¹²

Наравно да сама симболика зависи од контекста наратива, али процес рекреирања сопствених сећања у *Раним јадима* успостављен је на основу асоцијације на некадашње постојање кестенова у баш *шој* улици. Књижевни лик упорно и поуздано тврди како улица са дрворедом кестенова „мора да је негде овде [...] мора да постоји, немогуће да успомене толико варају” (Киш 2021: 7). Примарна асоцијација на детињство је кестен – дрвореди кестења, улица дивљих кестенова и напослетку, кућа у улици кестења. Оно чега се приповедач присећа нису искључиво

10 <https://edenbengals.com/what-does-a-chestnut-tree-symbolize/>

11 <https://edenbengals.com/what-does-a-chestnut-tree-symbolize/>

12 <https://biblehub.com/topical/c/chestnut.htm>

сlike, већ и просторни мириси прожети различитим ефектима природе: „Ти су кестенови цветали с пролећа, тако да је цела улица мирисала помало отужно и тешко, осим после кише. Тада је, измешан озоном, мирис дивљег кестеновог цвета лебдео свуда наоколо” (Киш 2021: 7, 8), што потврђује Делићев (2016: 25) став како је осетљивост на цвеће, мирисе и боје једна од кључних особина Андреаса Сама. Али, упркос сигурности у сопствена сећања, упорно трагање за том улицом која се пре рата звала Бемова, не завршава се успешно. Детаљно дескриптивно присећање дрвореда, школе, бунара и касарне, није могло повратити сећање код садашњих становника улице на постојање кестења. Улица и сада нестало кестење важни су јер је баш поред толиких дрвореда уочи рата било ископано склониште за банду Андреаса Сама, али свакако, изнова тврди глас који пропитује, апсолутно нигде дивљих кестенова није било осим у овој улици. Дакле, нема простора за омашку, али сада је наместо кестена ту – багрем. Нема више ни бунара, као ни склоништа. Скоро нестварност ситуације у којој се налази узрокује да Анди одбија да поверује и посумња у своја сећања јер аргументовано тврди како ишчезавање толиких дрвореда просто није према законима природе могуће: „Да ли се ова улица пре рата звала Бемова улица, јер ми је све то врло сумњиво, господине, не верујем да би толика кестенова стабла нестала, макар би једно остало, дрвеће, ваљда, има дужи век, кестенови, господине, не умиру тек тако” (Киш 2021: 8).

Иако са успоменама човек никад није сигуран, Анди трага и за кућом у којој је живео – али узалуд. *Та* кућа је посве попримила другачије обличје у односу на некадашње сећање на породични дом, односно, куће више нема:

„[3]нате, после толико година све нестаје. Ето, видите, на мом је узглављу израсла јабука, а сингерица се претворила у бокор ружа. Од кестенова пак, госпођо, видите, нема ни трага. То је зато, госпођо, што кестенови немају своје успомене. [...] На мом је узглављу израсла јабука. Једно квргаво, повијено стабло без плода” (Киш 2021: 9).

Баш ту, наместо њихове куће са бројем 27 у Бемовој улици од пре 20 година, сада је „посађен лук, леп зелени празилук” (Киш 2021: 10). Андреас Сам поразно освешћује: „Кестенове су посекли, рат, људи или просто – време” (Киш 2021: 9). Све оно шта га је подсећало на прошлост и породицу (више) не постоји, будући да је идеја наде настала сажимањем успомена и свођењем на један једини елемент – на кестење. Метафорички посматрано, кестење симболизује изгубљени, ишчезли темељ (смисла) живљења јер је у онтолошком смислу управо Улица дивљих кестенова представљала некадашњи рај, безбрижност и утеху из које су насилно изгнани. Тиме се метафорички пресликава у онтолошки аспект. Ако је онтологија детињства¹³ Андија Сама успостављена

13 Другим речима – биће и бивствујуће његовог детињства.

константним стварањем и проналажењем ма каквог темеља које везује за живот – било да је то била мајка, пас Динго, крава Наранца, отац или природа као таква, онтологија одраслог Андија упорно жели да изнедри нови темељ сигурности будући да су сви остали ишчезли. Осим очеве материјалне заоставштине и природе у форми кестења, не постоји нити једна спона којом се прошлост може начинити живом, којом се изнова може створити изгубљени рај. Али, не постоји ни кестење. Садашњост у којој нема ни трага прошлости екстремно је трагична.

О повишеној доживљености природе и њених мириса сведочи уводна прича „С јесени, кад почну ветрови”. У вези са чулом мириса, нужно је истакнути следеће:

„Мирис је неприступачан рефугијум спонтаног памћења. Он се тешко придружује некој видној представи, међу чулним утисцима придружиће се само истом мирису. Ако је препознавању неког мириса пре сваког другог сећања својствена привилегија да теши, онда је то, можда, зато што такво сећање дубоко ошамућује свест о протицању времена. Мирис утапа године у мирису који призива у сећање” (Бенјамин 1974: 210–211).

Мирис цвета кестена остао је уткан у памћење Андреаса Сама дуги низ година представљајући примарно сећање на детињство и дом. Чини се како управо из овог мириса и мириса баш овог дрвета извиру сећања која се преображавају у сам наратив, односно, како су кестен и његов мирис иницијатор приче и индикатор бола због трагичне прошлости. У вези са потенцијалом и јачином чула мириса код дечака Андија, сведочи занимљива наративна секвенца о једној риђој девојчици и тајни мириса љубичица ког пажљиво свуда наноси, а која је фокус анализе дечака Андреаса Сама: „Требало би компоновати фугу за оркестар и јоргован. Износити на подијум у мрачној сали љубичасте бочице оплемењених мириса. Оне који би тихо, без крика, изгубили свест, износили би у другу салу, где би лебдео детињаст, лековити мирис липе и камилице” (Киш 2021: 6). Андијева опијеност мирисама доприноси интензитету осећајности природних парфема: насупрот неугодне јачине љубичица, благоугодни мирис природе, мирис липе и камилице, остављају најефектнији утисак. Агресивност мириса љубичица уопште не приличи риђој девојчици, закључује Анди, јер би „риђој коси, по свој прилици, боље пристајао неки други мирис” (Киш 2021: 6). Одатле проистиче како би управо тај други, идеални мирис био мирис липе и камилице, а који се у неколико прича појављује као мирис који позитивно и опојно делује на Андија. Чуло мириса изванредно служи Андреаса Сама, те у причи „Крушке” приликом отресања крушака, Анди ваљане распознаје њухом: „[П]риноси крушке носу, затим их загризе или баца далеко од себе да се не би сакупљале осе” (Киш 2021: 57), што гђа Молнар осуђује поредивши Андија са псом који њухом бира храну¹⁴. Оштрина њуха као

14 У овој причи, поређење гђе Молнар Андија са псом представља знак антисемитизма (в. Чебашек 2022: 387).

и дечакова склоност ка мирисима део је његове преосетљивости и естетске природе (уп. Делић 1997: 109).

Такође, да је доживљај света око себе чврсто скопчан са одушевље-ношћу и повезаношћу са природом, јасно је из приче „Серенада за Ану” у којој Ани, Андијевој сестри, господин Фукс млађи ноћу пева/шапуће серенаду. То Андреаса буди из сна, који ће, смирен мајчиним гласом, изнова утонати у сан као у шуму мириса, као у зелену ливаду (уп. Киш 2021: 25). Дакле, опојни ефекат сна изједначава се са опојним ефектом природе – благостање, мир и одмор организма који наступају уласком у сан, Андија асоцирају на препуштање чарима природе: мирисима, зеленилу, ливади, чистоти. Ујутру ће затећи у прозору остатке љубавне серенаде – границу јабуковог цвета који је симбол јединства љубави и душе (уп. Спелман 2022: 320) и и две-три разбуктале црвене руже (уп. Киш 2021: 25). Међутим, да је баш то било цвеће из баште госпође Риге, Андреас препознаје одмах на основу мириса ружа јер је у њеној башти често подсецао јоргован (уп. Киш 2021: 26). Занесен својом опијеношћу природом, наједном, Анди ће посумњати у моћ својих чулних резоновања. Пољуљан силином чулних импресија услед интимне саживљености са природом Анди пита: „Ана, реци, да ли сам све то измислио? (Цвеће и мирисе.)” (Киш 2021: 26). Евидентни емотивни однос према свим богатствима фауне и флоре и њега самог запрепашћује услед сопствене сензитивности. Функционалност односа природе и стварности утичу на моторичко-емоционални домен те и оно надахњујуће, али и оно отужно саткано у темељима природе доприноси неретко измени перцепције стварности, као и указаној повишеној доживљености. Тако ће Анди завучен у приколици са сеном, покушати да прати разговор сељака и г. Сама, али ће скоро малаксати од густе опојности мириса дивље детелине и камилице. У причи „Ливада”, дечак се потпуно препушта рају којим корача. Идући обалом реке ка лекару по лек, Анди запажа следеће:

„У ваздуху се осећао мирис озона помешан с мирисом већ презреле зове. Свежи су се кртичњаци црвенели као красте. Онда одједном грану сунце. У трави плануше љутићи. Замириса камилица, поље постаде тешко од обиља мириса. [...] Онда и он леже у траву потрбушке, крај кртичњака који се испаравао као погача. Гризао је зубима стручак још влажне киселице” (Киш 2021: 43).

Од све те тежине обиља мириса њему не припада лоше – напротив, Анди се препушта и ужива. Својим се телом физички стапа са природом чије изданке обожава, чије мирисе стручно препознаје. Дечак осећа природу у својој пунини, доживљава је свим чулима. „Господе, како сам немоћан пред овим цвећем!” (Киш 2021: 43), рећи ће наједном. Посматрајући како река отиче, попут времена, Анди корача ка селу „као победник”: „Победник над временом, још увек немоћан пред цвећем и ливадам” (Киш 2021: 45). Према Делићу (2016: 25), немоћ пред цвећем

и ливадам затвара причу параболу у тренутку највећег дечаковог тријумфа и открића прошлости, будућности и победе над временом. Јунг сматра да је цвеће симбол божанства и поновног рођења, као и да због свог етеричног, очаравајућег мириса често представља архетипски симбол бестелесне душе (уп. Требјешанин 2008: 88). Стога се чини како природа у *Раним јагима* функционише као средство за преображавање човека, односно бића које трага за оним ван себе – (дивљим) мирисом, миром, спокојем или, како је речено у редовима изнад, темељом.

У процесу поетичког детерминисања слика природе у *Раним јагима*, посебно занимљивом чини се прича „Ливада, у јесен”. Наиме, након одласка циркуса из града, за њим су остали „још само трагови њиховог боравка, утабано поље и згажене траве” (Киш 2021: 27), али и огромна јама насред ливаде скоро метар дубока. Андијев поглед бележи следеће:

„Изван овог утабаног поља, траве су густе, миришљаве, измешане с касним пољским цвећем, модрим и жутим, с напуклим звончићима и свакојаким коровом који буја победнички, давећи својим пипцима, при врху већ зарђалим но не мање снажним, нежне стабљике цветова и модрозелених трава. Ово је последњи замах трава, последњи срк корења. Боквице су истуриле своје потамнеле стабљике окићене гроздовима, лишће корова почело је по ивицама да тамни и да се набира претварајући се при врху у канце које продиру једна другу” (Киш 2021: 29).

Дакле, Андреас импресионистички – изузетно детаљно – осећа и посматра спонтана дешавања у природи, односно догађајности. Стављајући изнова фокус на мирисе, чини се како се пред његовим очима на ливади одиграва својеврсна представа припремљена само за њега:

„Води се ту нека за око невидљива борба, неко бујање из којег штрче победничке сабље корова и њихови дуги пипци, а цвеће, погођено том незаситом навалом прождрљивих трава, буја последњом снагом, некако претерано мирисно. Опијени и понесени тим мирисима, тешким и измешаним, и тим бојама, збуњујуће испреплетеним, пчеле и инсекти зује безглаво по том миришљавом разбојишту, сударају се са зунзарама и осама, са лажипчелама и лептирима. Понеки скакавац, поднадуо и тежак, и сам боје листа који вене, пролети шумно преко ливаде, затим падне, онако тежак и тром, у густу заплетеност биља, као дивљи, зрели плод. Тако изгледа ливада, пуста јесења ливада после вашара...” (Киш 2021: 29).

Тренутке мира, саживљености са природом и утонулост у динамику њеног бивствовања нарушава једна прилика која, условно речено, ремети склад – што саме природе, што Андреаса самог:

„Одједном, са запада, израња из трава мој отац, замахујући високо својим штапом, и застаје на самој ивици утабаног поља, тамо где је био шатор са мајмунима. Сагнувши се, он почиње својим строгим и зналачким погледом да испитује на цвећу погубан учинак јесени” (Киш 2021: 29).

Међутим, случајно ће набости страницу из неког немачког кувар-а, „Умак од киселице”, док се са друге стране налазио измет. Непосредно након тога, отац Андреаса Сама:

„Онда поново закорачи у високе траве, стискајући под пазухом свој хербаријум (HERBARIUM PANNONIENSIS), у којем су лежали, као скупочене марке, пресовани цветови и узорци ливадског биља: красуљка, богородичине траве, жалфије, шафрана, *Gypsophila peniculata*...” (Киш 2021: 30).

Не само да је Андреас Сам верни поштовалац природе, њен посматрач, упијач и уживалац, већ се чини како је и његов отац сличног кова. Е. С.-а очигледно одликује изузетно познавање и интересовање за биље и природу, будући да поседује сопствени хербаријум разноликог биљног богатства. Е. С. поседује сопствени минијатурни рај у којем свака биљка има своје посебно место. Стога и не чуди синовљева одушевљеност и приврженост природи у чијем се окружењу осећа најсигурније, најбезбрижније и најполетније. Та ливада с јесени осликава две могуће стране како се односи према природи – две стране самог доживљаја: прва јесте Андијева сензитивност према чак и најситнијим делићима природе, као и очева очигледно изузетна посвећеност посматрању и чувању биља, будући да хербаријум сведочи о једном посебном, специфичном односу са природом коју увек носи са собом. Са друге, супротне стране, стање природе озбиљно је нарушено јер након циркуса једино шта остаје јесте разор – природа је без зеленила, пуна прљавштине, смећа, флаша, опушака, зарђалих коштица од воћа, трагова коња и људи, убуђалих кора хлеба, хартија старих новина, кутија од цигарета, кеса, сасушене траве...

Симболичном се чини и улога хербаријума Е. С.-а, који свакако сведочи о његовој привржености природи, али и погубности и пролазности времена. Наиме, хербаријум не представља део очеве заоставштине о ком ће у једној од прича детаљно говорити Анди. Хербаријум није део будућности, нити је познато да ли је нестао заједно са Е.С.-ом. Чини се да је све ишчезло – та Улица дивљих кестенова или некадашњи рај, дрвореди кестења, кућа породице Сам, снажни мириси, расцветала ливада, хербаријум, отац... Ничега више нема у садашњости одраслог Андреаса Сама. Стога, након уочавања свих тих губитака, чини се како је прича с почетка *Раних јага*, „Улица дивљих кестенова”, иницијално трагање за изгубљеним, личним, некадашњим рајем. Као део психолошке стварности, он је резултат вештачког, узалудног стремљења ка његовом поновном успостављању – али, у садашњости више нема ни трага од прошлости. Па чак ни у аспекту природе – све је попримило друге и другачије облике, нове тонове и мирисе, све је (п) остало тако далеко, непрепознатљиво и туђе одраслом Андреасу Саму.

ЗАКЉУЧАК

Ако се може рећи да је поглед књижевног лика увек премерен одређеним вредносним системом, онда се субјективно значење извесних ентитета нужно прожима са субјективним начином посматрања онога који свет сагледава. Начин на који појединац посматра природу и свет око себе представља, у ширем смислу, начин његовог бивствовања у свету. Другим речима, посматрање природе постаје истовремено и посматрање самог себе. Дечак Анди, трагајући за скривеном лепотом природе, а потом и уживајући у њој, наивно упознаје суровост реалности у којој се огледа разноликост „проблематичних” детињих и не тако детињих ситуација. Његово детињство је премрежено бројним реминисценцијама: на породицу, преживљавање, ратне године, ситна задовољства, али и на природу као уточиште, као простор чулног и емоционалног искуства.

Одрасли Андреас Сам, трагајући за остацима прошлости, активира моћну књижевну метафору кестења, која се прелива на различите домене тумачења, као што је показано у анализи. Емоционална дубина приповедања у причи „Улица дивљих кестенова” – једној од кључних у збирци – нарочито долази до изражаја кроз симболичке аспекте кестења: дрворед, улицу, породичну кућу. Та слика снажно проговара о трагичном трагању за изгубљеним временом, надом, успоменама, остацима породичног и личног идентитета. Природа, чија се материјализација у облику кестења може тумачити као симбол пролазности времена, али и као узалудност садашњег тренутка, кретање ка небу или као исконско сањарење о некадашњем свету (уп. Башлар 1977: 5–6), постаје простор у ком се појединац суочава са губитком. Материјализација сећања у форми „кестењег” сведочи не само о пролазности, већ и о трагичности тренутка из ког се проговара – са неутољивом чежњом да оно извориште постојања, ма шта кестење било (дрворед, улица, дом), опстане макар у трагу. Такав вид сањарења о далекој, несталој прошлости легитиман је, али отужан, јер одрасли Анди покушава да освести погубност свог положаја у садашњости. Породица и остаци прошлости више не постоје, упркос настојању да се сва нада сажме у један једини симбол – кестен. Метафорички посматрано, кестење симболизује изгубљени, ишчезли темељ (смисла) живљења, јер је у онтолошком смислу управо улица дивљих кестенова представљала некадашњи рај, безбрижност и утеху из које је јунак насилно изгнан. Стога се може закључити да поетика природе у *Раним јадима* Данила Киша заслужује посебну читалачку и аналитичку пажњу, будући да се наративни симболизам збирке управо читава кроз репрезентације природе, која, у својим различитим симболичким слојевима, сведочи о дубоком, личном и емотивном односу јунака према свету и себи самом.

Извори

Киш 2021: Д. Киш, *Рани јади*, Београд: Архипелаг.

Литература

Башлар 1977: Г. Башлар, Тренутак поетски и тренутак метафизичк, Нови Сад: Поља, 23/224, Нови Сад, 5–6.

Бенјамин 1974: В. Бенјамин, *Есеји*, Београд: Нолит.

Бошковић 2004: Д. Бошковић, *Иследник, сведок, прича: Истражни поступци у Пешчанику и Гробници за Бориса Давидовича Данила Киша*, Београд: Плато.

Делић 1995: Ј. Делић, *Књижевни погледи Данила Киша*, Београд: Просвета.

Делић 1997: Ј. Делић, *Кроз прозу Данила Киша*, Београд: БИГЗ.

Делић 2016: Ј. Делић, Данило Киш и Антоан де Сент-Егзипери, у: Р. В. Ивановић (уред.), *Данило Киш: осамдесет година од рођења (1935-2015)*, Подгорица: ЦАНУ, 15–39.

Кајтез 2021: Н. Кајтез, *Енциклопедија филозофских наука 2, Филозофија природе*, Београд: Службени гласник.

Киш 2007: Д. Киш, *Живот, литература*, Београд: Просвета.

Мајсторовић 2021: С. Мајсторовић, Дете-наратор као наративна стратегија: одлике и функције (на примерима циклуса прича *Рани јади* Данила Киша и *The House on the Mango Street* Сандре Сиснерос), Ниш: *Philologia Mediana*, год. 13, бр. 13, Ниш, 257–270.

Павловић 2016: М. Павловић, *Венац од шрња за Данила Киша*, Београд: Службени гласник.

Палавестра 1998: П. Палавестра, *Јеврејски писци у српској књижевности*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Пасрон 1979: Р. Пасрон, Поетика и природа, Нови Сад: Поља, год. 25, бр. 249, нов., Нови Сад, 16–22.

Пијановић 1992: П. Пијановић, *Проза Данила Киша*, Приштина: Јединство; Горњи Милановац: Дечје новине; Подгорица: Октоих.

Радовановић, Николић 2022: Ђ. Радовановић, Ч. Николић, Доцветавање, прецветавање, распукуће: феномен (е)флорације у *Енциклопедији мртвих* Данила Киша, у: Н. Бубања, Д. Бошковић, М. Ковачевић (уред.), *Цвеће: еко(по)етика у књижевности, језику и уметности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет; Андрићград: Андрићев институт, 109–145.

Спелман 2022: К. Спелман, *Флорографија: језик цвећа: митови и лејенде из целој свећа*, Београд: 4СЕ.

Требјешанин 2008: Ж. Требјешанин, *Речник Јунових појмова и симбола*, Београд: HESPERIAedu.

Чебашек 2022: А. Чебашек, Ликови из *Раних јага* (осим Едуарда Сама, мајке и сестре), Крагујевац: *Наслеђе*, 51, Крагујевац, 383–391.

Шевалије, Гербран 1979: Ж. Шевалије, А. Гербран, *Речник симбола: митови, снови, обичаји, постојци, облици, ликови, боје, бројеви*, Нови Сад: Stylos.

Интернет извори

<https://www.uvm.edu/cals/plantbiology/symbolism-and-plants>

<https://edenbengals.com/what-does-a-chestnut-tree-symbolize/>

Aleksandra V. Čebašek Nešković / POETIC AND SYMBOLIC ASPECTS OF NATURE, THE CHESTNUT, AND SCENT IN THE SHORT STORY COLLECTION *RANI JADI* BY DANILO KIŠ

Summary / The primary aim of this paper is to examine the thematic, motivic, and symbolic aspects of nature, with a particular focus on the motif of the chestnut in Danilo Kiš's short story collection *Rani jadi*. The symbolism of the chestnut appears in various forms: as the scent of wild chestnut blossoms, as the Street of Wild Chestnuts, as a chestnut-lined avenue, and as the family home once located on a street named after chestnuts. This metaphorical network renders the chestnut not merely a botanical symbol of nature, but also a carrier of memory, emotional recollection, and a lost idyllic world of childhood. The adult Andreas (Andi) Sam's initial search for remnants of the past-any trace of something "chestnut-like"-becomes, at the same time, a search for time, space, and identity. This motif transforms into an ontological quest for a lost paradise, for meaning, and for peace that no longer exists in the reality in which Andi now lives. The symbolism of the chestnut is thus closely connected to four key entities: nature, time (both past and present), family, and identity. In addition to the chestnut, the paper explores a broader representation of nature, which in Kiš's narrative poetics does not serve merely as a backdrop to the story, but as a space of intimate experience and sensory perception. Particular emphasis is placed on the role of the sense of smell, which in the memories of the young Andi takes on a powerful emotional and symbolic function. Nature is portrayed as a refuge from a reality marked by war, poverty, the loss of a father, and the disappearance of a carefree existence.

Keywords: chestnut, scent, nature, *Early Sorrows*, Danilo Kiš

Примљен: 16. маја 2025.

Прихваћен јуна 2025.